

Inbreng verkiezingsprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 2023

De land- en tuinbouw staat aan de vooravond van een grote transitie - hoewel agrarische ondernemers zich altijd al aanpassen aan de wensen vanuit de maatschappij en al decennia stappen zetten naar verduurzaming. Want we zijn ons ervan bewust dat Nederland een druk bevolkt en waterrijk land is. We begrijpen dat stevige eisen op het gebied van natuur en milieu onvermijdelijk zijn. Daarom zetten wij in op een brede transitie. Want verduurzamen kan via verschillende wegen: gericht investeren in technologie, verder ontwikkelen van biologische land- en tuinbouw, verbreden van bedrijven met recreatiefuncties en zorgfuncties of onze manier van werken volledig integreren via natuurinclusieve landbouw.

LTO vraagt om een overheid die stimulerend en ondersteunend werkt bij de transitie naar robuuste, duurzame vormen van land- en tuinbouw. Goed en stimulerend beleid helpt de agrarisch ondernemer deze slag te maken. Om daaraan bij te dragen dagen we u uit om uw verkiezingsprogramma te schrijven langs de volgende criteria:

1. Beleid baseren op het principe dat overheid en sectoren samen aan de slag gaan om de land- en tuinbouw te verduurzamen. Geen oplossingen over de schutting gooien dus, maar samen op zoek gaan om oplossingen te zoeken voor knelpunten.
2. Beleid moet recht doen aan alle vitale functies van de landbouw. Niet alleen het leveren van voedsel en groen, maar ook instandhouding van het platteland.
3. Wet- en regelgeving moet stimuleren dat de diversiteit van onze sector behouden blijft. Dat kan door plannen te maken die ook voor middelgrote ondernemers uitvoerbaar zijn.
4. Ontwikkelingen in de land- en tuinbouw kosten tijd. Ze worden stap voor stap opgepakt door de kleine marges. Geen enkele ondernemer kan het zich permitteren om het roer rücksichtslos om te gooien.
5. We leven in Europa in één open interne markt. Het wegprijzen van onze producten ten opzichte van dat uit buurlanden is een zinloze weg.
6. Beleid moet gebaseerd zijn op het vakmanschap van onze ondernemers. Dat betekent: geen onvoldragen maatregelen opleggen aan ondernemers, maar stap voor stap toewerken naar doelsturing. Daarmee worden ondernemers zelf verantwoordelijk voor het verduurzamen van hun bedrijf en reduceren van emissies.
7. Beleidsvoornemens moeten 'robuust' zijn; consequent en consistent. Een vernieuwde stal moet al snel een generatie meegaan, en veredeling kost jaren tijd. Ondernemers moeten erop kunnen vertrouwen dat ze hun investeringen kunnen terugverdienen.
8. Wet- en regelgeving moet vooraf getoetst zijn op praktische haalbaarheid. Niemand heeft belang bij het ontwikkelen van beleid dat 'nergens ter wereld' blijkt te werken. Wensdenken is de dood in de pot voor een constructieve samenwerking tussen overheid en sectoren.

De provinciale statenverkiezingen lieten zien dat mensen veel waarde hechten aan de Nederlandse landbouw, aan voedsel en aan een mooi en leefbaar platteland. We vertrouwen erop dat nieuwe landelijke verkiezingen dit beeld bevestigen en dat een volgend kabinet hier werk van maakt. De agrarische sector zoekt naar toekomstperspectief. Op basis van bovenstaande criteria is dit te geven. Bied ons zekerheid, stabiliteit en vertrouwen voor de toekomst. Voor onze generatie én de volgende.

A. **Systeemverandering, Markt & Keten**

1. **Doelsturing**

Het beleid van de Nederlandse land- en tuinbouw is afgelopen decennia gedomineerd door middelsturing. De overheid schrijft tot in detail voor op welke manier de boer of tuinder zijn bedrijfsvoering dient in te richten met tot op de datum nauwkeurig wanneer dat moet gebeuren. Daarbij wordt geen rekening gehouden met de omstandigheden van de natuur. Dat heeft tot enorme bureaucratie en ergernis geleid. LTO bepleit het centraal stellen van doelsturing; de emissiedoelen moeten helder zijn, de manier waarop dit behaald wordt is aan de ondernemer. Omdat geen enkel agrarisch bedrijf hetzelfde is, zijn er meerdere manieren waarop ondernemers dit kunnen behalen. In de praktijk zijn hier twee zaken voor nodig:

a. Afrekenbare Stoffenbalans

Het is cruciaal dat er een langjarig implementatieplan komt om tot een Afrekenbare Stoffenbalans te komen. Hiermee heeft de agrariër de aan- en afvoer van voer, mest, nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen in beeld en rekent af op de balans. Efficiency wordt beloofd, te veel aan emissies bestraft. Omdat de implementatie zowel technisch als juridisch veel vergt, is een meerjarig implementatieplan cruciaal.

b. Metten is weten

De landbouw kent veel modelmatige werkelijkheden. Deze wijken zowel ten nadelen als ten voordelen te vaak af van de realiteit. LTO bepleit daarom voor grootschalige uitrol van meetsystemen en monitoring, waardoor per bedrijf in beeld komt wat de emissies zijn. Daarmee krijgen agrarische bedrijven die wel voldoen meer ruimte en waardering en kunnen bedrijven die niet voldoen hun prestaties gericht verbeteren.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Voer een implementatieplan Afrekenbare Stoffenbalans in zodat de omschakeling naar doelsturing juridisch geborgd wordt.*
- ➔ *Investeer in de grootschalige uitrol van meetsystemen en monitoring waarmee bedrijven die voldoen ook ruimte krijgen en onderpresterende bedrijven verbeteringen kunnen inzetten.*

2. **Nationaal Innovatieprogramma Landbouw (NIPL)**

De Nederlandse agrarische sector is wereldwijd geroemd door al een ruime eeuw in te zetten op innovatie. In navolging van het advies van de heer Remkes, pleit LTO voor een Nationaal Innovatieprogramma Landbouw, waarin vier lijnen worden uitgewerkt die impact hebben op de korte, middellange en lange termijn. Het betreft de (1) ontwikkeling van kennis en nieuwe technieken ('innovatie'), (2) de verspreiding van werkende ideeën en technieken via subsidieregelingen en innovatieprogramma's ('financiering'), het gebruiken en toepassen van gewenste technieken en gedragsverandering ('implementatie') en het certificeren en meten van de gewenste effecten ('evaluatie'). Via deze viervoudige aanpak wil LTO dat agrarische ondernemers en marktpartijen gestimuleerd worden tot het ontwikkelen en invoeren van (systeem)innovatie. Zodat ze nieuwe handelingsperspectieven krijgen die bijdragen aan verduurzaming van de land- en tuinbouw. Voor de uitwerking en uitvoering zijn een taskforce bestaande uit het ministerie van LNV, bedrijfsleven en wetenschap van groot belang, evenals structurele financiering. Cruciaal is daarnaast dat het programma de behoeften en uitdagingen van de verschillende doelgroepen adresseert: omschakelaars, opvolgers, voorlopers en nieuwe agrarische ondernemers (eerste generatie) alsmede nieuwe samenwerkingsvormen in ruimtelijke zin of ketenverband.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Stel een Nationaal Innovatieprogramma Landbouw in met oog voor de behoeften en uitdagingen van de verschillende doelgroepen in de agrarische sector. Reserveer hiervoor meerjarig een bedrag van € 150 miljoen en laat het Nationaal Innovatieprogramma Landbouw uitwerken en starten onder regie van een Taskforce.*

3. **Verbetering verdienvermogen**

De Nederlandse land- en tuinbouw levert een belangrijke bijdrage aan de Europese voedselvoorziening vanwege de logistieke ligging, de vruchtbare gronden, de krachtige kennis- en innovatie-infrastructuur en het ondernemerschap van boeren en tuinders. Ondanks scherpe keuzes is door de sterk stijgende kosten, voortdurend aangepaste regelgeving en het ontbreken van marktconforme prijzen het verdienvermogen sterk uitgehold. Het inkomen van de boer en tuinder kan alleen op peil komen en blijven wanneer de markt meer gaat betalen voor de extra inspanningen óf dat maatschappij meer gaat betalen voor maatschappelijke diensten.

Een toekomstbestendig verdienmodel met voldoende inkomensperspectief is hard nodig. LTO vindt dat de ketenpositie van de boer of tuinder nu nog te zwak en onbeschermd is, terwijl de internationale concurrentie toeneemt. Boeren en tuinders zijn geen uitwisselbare leveranciers van grondstoffen, maar partners met wie ketens voor de lange termijn een onderscheidend product ontwikkelen waarvoor de consument bereid is een structurele meerprijs te betalen. Daarnaast vraagt de samenleving aan boeren en tuinders om extra inspanningen te leveren voor duurzaamheid. Zowel voor de bescherming van klimaat, biodiversiteit en/of dierenwelzijn. Het is noodzakelijk dat sectorbreed collectieve afspraken kunnen worden gemaakt voor extra beloningen voor extra inspanningen, bijvoorbeeld bij de deelname aan keurmerken. Introductie van een 'Oranjebonus' is een belangrijke stimulans om meer Nederlandse producten herkenbaar in de winkelschappen te krijgen. Een noodzakelijke randvoorwaarde voor verbetering van het verdienvermogen is daarnaast het op orde houden van de kennis- en innovatiebasis van de Nederlandse land- en tuinbouw.

Onze oproep aan politieke partijen:

- *Stimuleer de ontwikkeling en introductie van een 'Oranjebonus' om meer Nederlandse producten in de schappen te krijgen.*
- *Draag bij aan het meer en eerlijker verdelen van de marge in de keten, het aanpakken van oneerlijke handelspraktijken en het versneld invoeren van de wet voor duurzaamheidsinitiatieven.*
- *Beperk de kosten en de risico's van investeringen die noodzakelijk zijn voor de transitie-opgaven van de agrarische sector door het ontwikkelen van een passend en langdurig beschikbaar ondersteuningsinstrumentarium en innovatieproeftuinen in de praktijk.*
- *Draag zorg voor een systeem waarmee boeren en tuinders marktconform betaald worden uit belastingmiddelen voor maatschappelijk gewenste of vereiste eco-systeemdiensten.*
- *Zorg voor meer ruimte in wetgeving, zoals de bedrijfsovernameregeling, om het bedrijfsmodel passend te maken bij de gevraagde transitie naar een duurzame land- en tuinbouw.*

4. Investering in versterking multifunctionele landbouw

Steeds meer agrarische ondernemers verbreden hun bedrijf met extra inkomen uit bijvoorbeeld huisverkoop, kinderopvang of zorglandbouw. In de praktijk lopen ze aan tegen regeldruk, lokale belemmeringen in ruimtelijke ordening of onvoldoende kennis. Het voldoen aan de regels of het verkrijgen van ruimte binnen de regels is een ingewikkeld proces dat lang duurt, veel administratie vergt, soms ook overvraagt en geen zekerheid biedt. Verbreden is daarmee kostbaar waardoor een rendabele exploitatie vaak vrijwel niet mogelijk is. Juist door de kansen die multifunctionele landbouw biedt voor het verbeteren van het verdienvermogen van boeren en tuinders, zou de overheid dit transitiepad moeten stimuleren.

Onze oproep aan politieke partijen:

- *Zorg voor een meerjarige investeringsimpuls (€ 13 mln) in een programma gericht op ontwikkeling, verbreding en versterking van de multifunctionele landbouw als één van de transitiepaden.*
- *Beperk de regeldruk, maak wetgeving passend voor multifunctionele landbouw en verruim de ontwikkelmogelijkheden.*
- *Stimuleer de dialoog tussen verschillende ministeries, gemeenten, provincies en sector gericht op het in beeld brengen en effectueren van knelpunten en oplossingsrichtingen die de groei en ontwikkeling van multifunctionele landbouw nu nog belemmeren.*
- *Investeer in de ontwikkeling van kennis, expertise en data voor alle stakeholders actief in de multifunctionele landbouw.*

5. Investering in omschakelingsregeling biologische landbouw

Biologische landbouw is een erkende wegbereider van verduurzaming van de landbouw als koploper in kringlooplandbouw en voorbeeld van natuurinclusieve landbouw. Daarbij kan het een goed verdienmodel bieden voor de boer of tuinder, mits vraag en aanbod op de markt in evenwicht zijn. Groei in het areaal biologische grond kan enkel bij toenemende koop van Nederlandse bio-producten door de consument. Hoe meer mensen Nederlandse biologische producten eten, hoe meer van onze boeren biologisch kunnen werken. Voor de agrarisch ondernemer is het een interessant transitiepad, maar zijn de aanloopkosten vaak een struikelblok. Een marktprogramma en een ontwikkelfonds voor de biologische sector is noodzakelijk.

Onze oproep aan politieke partijen:

- *Zet een ambitieus marktontwikkelprogramma neer om burgers te informeren over de betekenis en waarden van biologische landbouw en consumenten en marktpartijen aan te sporen meer biologisch te consumeren en te verkopen.*

- *Oormerk jaarlijks een bedrag voor onderzoek, systeeminnovatie en kennisontwikkeling specifiek om duurzame landbouwconcepten, zoals biologisch, te versterken. Deze resultaten komen ten goede aan de verduurzaming van de gehele landbouw.*
- *Biedt een omschakelsteun voor boeren en tuinders die omschakelen naar een biologische bedrijfsvoering of doorschakelsteun voor boeren die al biologisch gecertificeerd zijn en zich verder willen ontwikkelen op gebied van natuur, klimaat, water of dierenwelzijnsgebied.*

6. Permanente Landbouwtafel

Er is in de afgelopen maanden veel gezegd over de onderhandelingen om tot een landbouwakkoord te komen. De rit daarnaartoe was hobbelig en eindigde niet in een akkoord. Ondanks het uitblijven van het resultaat, werd door de deelnemers wel het proces gewaardeerd. Een proces waarbij agrarische organisaties, vertegenwoordigers uit de keten en overheid met elkaar om tafel zaten om tot oplossingen te komen. Want hoewel er geen allesomvattend akkoord tot stand kwam, zijn er op deelonderwerpen flinke stappen gezet. Een vaste Landbouwtafel om het gesprek te blijven voeren zou een goede uitkomst zijn.

Onze oproep aan politieke partijen:

- *Richt een vaste Landbouwtafel in, als gespreksplatform met het ministerie van LNV, waarbij een breed scala aan agrarische organisaties en andere belanghebbenden in dialoog blijft.*

B. Voedsel & Gezondheid

7. Voedselvisie 2050

LTO roept op tot het opstellen van een gedragen voedselvisie met een meerjarige stip op de horizon. Deze visie beantwoordt cruciale vragen met betrekking tot de rol van voedsel in relatie tot geluk en gezondheid, welk voedingspatroon passend is, welke productie-eisen we stellen en wat ons dat als samenleving mag kosten. De visie heeft oog voor de decennialang opgebouwde kennisinfrastructuur op het gebied van land- en tuinbouw en de strategische rol van voedsel in een onzekere wereld. De visie heeft een duidelijke Europese component; welke rol speelt Nederland als vruchtbare delta richting de rest van Europa, welke impact heeft klimaatverandering op deze bijdragen en hoe verhouden andere landen zich wat betreft hun productiestandaard tot Nederland. De opgestelde Voedselvisie 2050 mondt wat LTO betreft uit in een breed gedragen visie die de strategische belangen van de land- en tuinbouw erkent en een fundament biedt voor toekomstig beleid.

Onze oproep aan politieke partijen:

- *Ontwikkel samen met de land- en tuinbouw een heldere toekomstgerichte Voedselvisie 2050.*

8. Plantgezondheid & Weerbare Teeltsystemen

Boeren en tuinders zetten in op een transitie naar weerbare teelten en verminderde afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen. LTO vindt het essentieel dat de overheid beleid ontwikkelt en uitvoert dat de transitie naar meer robuuste, duurzame vormen van akkerbouw en tuinbouw stimuleert en ondersteunt. Momenteel neemt de beschikbaarheid van chemische middelen echter sneller af dan dat nieuwe 'bewezen effectieve' methoden en middelen zich aandienen. Met andere woorden, er is een toenemend risico op ziekten en plagen. Gezien het grote aantal kennis- en kapitaalintensieve teelten in Nederland vraagt dit om overgangsbeleid. Anders is het voor boeren en tuinders niet mogelijk om de transitie goed mee te maken gezien alle opbrengstrisico's en transitierisico's. Dit beleid moet gebaseerd worden op het principe dat we (overheid, sectoren en ketens) samen aan de slag moeten om de plantaardige sectoren te verduurzamen.

Onze oproep aan de politiek:

- *Zorg voor overgangsbeleid waarmee telers hun gewassen aantoonbaar effectief kunnen blijven beschermen gekoppeld aan het blijven werken aan de verlaging van de milieu impact op weg naar het toepassen van weerbare teeltsystemen.*
- *Zet de uitvoering van het Uitvoeringsprogramma Gewasbescherming 2030 in versterkte vorm door, met aandacht op het direct ondersteunen van boeren en tuinders in de verduurzaming.*
- *Ontwikkel en operationaliseer een financieel vangnet, zoals een transitieverzekering. Hiermee kunnen financiële opbrengstrisico's in teelten worden opgevangen die het gevolg zijn van een sterk verminderd gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.*
- *Investeer in de kennisontwikkeling- en verspreiding van weerbare teeltsystemen en emissiebeperking.*

9. Dierenwelzijn

De Nederlandse veehouderij is wereldwijd toonaangevend. Onze veehouders lopen in Europa voorop met het houden van gezonde, robuuste dieren. Zij voldoen aan de wettelijke eisen voor diergezondheid, dierenwelzijn en omgeving, en vaak ook aan bovenwettelijke eisen afkomstig van diverse keurmerken. Om te komen tot verdergaande dierwaardige veehouderij zit LTO in het proces om tot een Convenant Dierwaardige Veehouderij te komen. Onze oproep is om dit convenant als basis te gebruiken bij de verdere uitvoering naar ambitieuze, heldere en werkbare dierenwelzijnswetgeving.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Het convenant dierwaardige veehouderij heeft enkel zin als ook voldaan wordt aan de benodigde randvoorwaarden (conditionaliteiten) erin. Het gaat daarbij om vergunningen, financiering, internationaal gelijk speelveld, verdienvermogen en garanties uit de markt. Pas als daar invulling aan wordt gegeven zijn er verdere stappen naar een dierwaardigere veehouderij mogelijk.*
- ➔ *De nieuwe Europese dierenwelzijnswetgeving voorstellen worden binnenkort gepresenteerd. Om het gelijke speelveld van veehouders in de EU te borgen, vragen wij te bewaken dat de Nederlandse aanpak voor dierenwelzijn onze sector niet op achterstand zet in Europa.*
- ➔ *Ter voorkoming van insleep van dierziekten als vogelgriep en Afrikaanse Varkenspest is beter wildbeheer nodig met aansturing vanuit het Rijk.*

C. Ondernemerschap & Arbeid

10. Fiscaliteit

Voor de agrarische sector zijn specifieke fiscale landbouwregelingen van kracht die bijdragen aan versterking en verbetering van de landbouwstructuur en het verdienvermogen. Behoud en verbetering van deze fiscale regelingen is nodig en werkt ondersteunend aan de noodzakelijke transitie. Voor de korte en lange termijn moeten de agrarische bedrijven zich kunnen ontwikkelen en van generatie op generatie worden doorgegeven.

LTO vraagt daarnaast om de invoering van een Fiscale Klimaat- en calamiteitenreserve. Agrarisch ondernemers zijn voor hun inkomen sterk afhankelijk van natuurlijke processen en omstandigheden. Met een dergelijke reserve zijn zij in staat zijn om inkomensschommelingen in het eigen bedrijf zelf op te vangen. Door winst te reserveren en bij klimaat- economische calamiteiten deze reserve te benutten kunnen inkomensschommelingen worden opgevangen en het verdienvermogen worden versterkt.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Behoud stimulerende fiscale regelingen voor de land- en tuinbouw, in het bijzonder de regeling voor bedrijfsovernames (BOR).*
- ➔ *Voer een Fiscale Klimaat- en calamiteitenreserve in om inkomensschommelingen op het eigen bedrijf beter te kunnen opvangen.*

11. Arbeidsmarkt & Arbeidsmigranten

Werkgevers in de land- en tuinbouw hebben een brede diversiteit aan werkzaamheden die vragen om vakkrachten op alle opleidingsniveaus. Kenmerkend voor de land- en tuinbouw, en daarmee ook afwijkend van veel andere sectoren, is dat het werk in grote mate bepaald wordt door natuurlijke en klimatologische omstandigheden. Werkgevers in de land- en tuinbouw hebben daarom naast hun vaste kern per definitie een behoorlijke flexibele schil nodig.

Net als veel andere sectoren kampt ook de land- en tuinbouw met veel vacatures die (ondanks wervingscampagnes) op de Nederlandse arbeidsmarkt lastig vervulbaar zijn. De land- en tuinbouw moet daarom mede een fors beroep doen op internationale werknemers. Uiteraard op een manier waarbij er geen ruimte is voor misstanden op alle vlakken, waaronder huisvesting of betaling. De oplossing van het arbeidsmarktprobleem ligt op termijn in verdergaande mechanisering en robotisering van taken en werkzaamheden. Het innovatieproces vraagt om versnelling en intensivering.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Verlaag de lasten op arbeid, verklein het verschil tussen bruto en netto inkomen en zorg ervoor dat het voor meer mensen financieel aantrekkelijker wordt om vanuit een deeltijdbaan of uitheringssituatie te werken.*

- Geef uitvoering aan de aanbevelingen van de commissie-Roemer en zorg voor oplossing van het huisvestingsvraagstuk van internationale werknemers door samen met werkgevers en gemeenten een specifieke, doelgerichte en verplichtende aanpak uit te rollen. Maak daarbij gebruik van de instrumenten die de Wet versterking regie volkshuisvesting biedt.
- Stimuleer en investeer in een meerjarig Smart (Farm) Work – programma, (bijvoorbeeld via een regeringscommissaris), dat gericht is op het versnellen van het mechaniseren en automatiseren van taken en werkzaamheden.

D. Landelijk Gebied & Ruimte

12. Visie Landelijk gebied

De Nederlandse land- en tuinbouw beheert meer dan de helft van het Nederlands grondgebied en is daarmee een beeldbepalende factor. Naast landschapskwaliteit is de land- en tuinbouw een belangrijke economische drager van het landelijk gebied. Daarom is de sector traditioneel nauw verbonden met het platteland. We pleiten, gelet op de grote transitie in het landelijk gebied, voor een overkoepelende landelijke visie gericht op de leefbaarheid van het platteland, de economische vitaliteit en de voorzieningsgraad.

Onze oproep aan politieke partijen:

- Realiseer in de komende kabinetsperiode een coherente en meerjarige visie op het Landelijk gebied met daarin expliciet de sociale, culturele en economische rol van de land- en tuinbouw.

13. Bescherming Landbouwgrond

Nederland heeft mondiaal gezien een uitzonderlijke ligging met een vruchtbare delta en bodems die zeer geschikt zijn om landbouw op uit te oefenen. Vanuit de opgestelde visies en gelet op de maatschappelijke wensen is het cruciaal dat er een wettelijke bescherming komt van landbouwgrond. Het is een goede stap dat het Rijk vanaf volgend jaar juridisch wil vastleggen dat bij de ontwikkeling van zonneparken landbouw- en natuurgronden waar mogelijk worden ontzien. LTO stelt voor dit breder te trekken, met een geborgd afwegingskader in de Omgevingswet voor verhoogde bescherming voor landbouwgrond.

Onze oproep aan politieke partijen:

- Implementeer in komende kabinetsperiode een wettelijke bescherming van landbouwgrond via een geborgd afwegingskader in de Omgevingswet.

14. Transitie landelijk gebied (NPLG)

Het NPLG uitvoeringsprogramma gaat over de transitie van het landelijk gebied. In de discussie die daarover gevoerd wordt, is er vooral aandacht voor regulerend en beperkend instrumentarium. Zo gaat er van de transitie weinig terechtkomen en zal het eindigen in een tranendal voor agrariërs. LTO vindt het belangrijk dat perspectief een doel is in het NPLG. De transitie kan alleen gerealiseerd worden wanneer de landbouw in al zijn verscheidenheid een evenwaardig doel is en er voldoende rechtsbescherming is voor boer en tuinder. Een van de uitgangspunten moet zijn dat agrarische ondernemers zelf aan zet zijn bij het leggen van de complexe puzzel.

Onze oproep aan politieke partijen:

- Voor de transitie in het landelijk gebied om de stikstof, natuur, water en klimaatdoelen te halen zal eerder meer dan minder van de gereserveerde € 24 mld. nodig zijn. Verhoog het fondsbudget naar aanleiding van de opgeleverde plannen uit de provincies.
- Regel nationaal dat boeren en tuinders een volwaardige plek hebben in de gebiedsprocessen en in gelegenheid worden gesteld met voorstellen te komen. Zodat ze zicht hebben op een rendabele bedrijfsvoering en daarmee een gezond verdienvermogen.

Gebodsbepalingen in het kader van de Omgevingswet

Een gebodsbepaling in het kader van de omgevingswet vormt een wettelijk voorschrift in een omgevingsplan dat de burger een onvoorwaardelijke en rechtstreeks te handhaven verplichting oplegt om een bepaalde handeling te verrichten met het oog op de fysieke leefomgeving. Dit vormt een ingrijpende aantasting van het eigendomsrecht, aangezien de eigenaar wordt verplicht om ten behoeve van het algemene belang 'bescherming van de fysieke leefomgeving' actief te handelen.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ Waarborg een rechtvaardig evenwicht tussen het belang van de zorg voor de fysieke leefomgeving en de beperking van het recht op een ongestoord genot van eigendom;
- ➔ Een gebodsbepaling mag geen onevenredige last op grondeigenaren leggen. Werk daarvoor een overgangsrecht en een vorm van nadeelcompensatie uit.
- ➔ Voorkom een 'generieke gebodsbevoegdheid', waarbij de overheid gericht een vorm van grondgebruik oplegt, waarbij inbreuk wordt gemaakt op de gebruiksmogelijkheden en -wensen van grondeigenaren.
- ➔ Stel kaders op voor de toepassing van dit instrument; 'bescherming van de fysieke leefomgeving' kan, gezien het brede palet aan landbouwactiviteiten zeer divers geïnterpreteerd worden.

Voorkeursrecht grond

Momenteel is een wetswijziging in de maak die het voor de overheid mogelijk maakt een voorkeursrecht te vestigen op agrarische gronden waar het gebruik na aankoop agrarisch blijft. Hiermee kan een overheid zich een sterke positie in een lokale grondmarkt verschaffen en op deze wijze aangekochte percelen ontwikkelen of 'doorgeven' aan partijen die voldoen aan extra (gebruiks-)eisen voor grondgebruik. Agrarisch ondernemers die op hun eigendom voorkeursrechten gevestigd zien worden, worden feitelijk beperkt in hun mogelijkheden om de gronden vrij aan derden te verkopen, op een prijsniveau gebaseerd op een vrije markt. Bovendien wordt door deze lokale beperking in grondmobiliteit het voortbestaan van nabijgelegen agrarisch ondernemers belemmerd.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ Laat dit wettelijk instrument enkel van toepassing zijn bij de gebiedsplannen. Voorkom dat het generieke toegepast wordt. Breng de gevolgen van dit wettelijk instrument op de lokale grondmarkt in beeld en beperk de vestigingsduur van een voorkeursrecht tot 3 jaar

15. Pacht

Pacht speelt een belangrijke rol in de beschikbaarheid en financierbaarheid van landbouwgrond in Nederland, en daarmee ook in het perspectief van veel (jonge) agrarische ondernemers. Met pacht wordt een ondernemer in staat gesteld om over grond te beschikken zonder grond te moeten aankopen. Het stelt agrarische ondernemers in staat om hun bedrijf geleidelijk te ontwikkelen. Daarnaast kan het instrument pacht een goed middel zijn om bij te dragen aan de beoogde transitie van het landelijk gebied. Ruim een derde van het landbouwareaal in Nederland is in pacht aan agrarische ondernemers uitgegeven. De huidige pachtregelgeving behoeft herziening. Enerzijds om te kunnen voldoen aan de veranderende 'vraag' vanuit de zijde van (ver)pachters. Anderzijds om inzetbaar te zijn bij de beoogde transitie van het landelijk gebied.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Underschrijf het belang van het instrument pacht voor de financiering van landbouwgrond en voor de transitie van het landelijk gebied;*
- ➔ *Pas de pachtregelgeving aan conform de in de kamerbrief 'Stand van zaken pachtbeleid' van 27 januari 2022 geschetste contouren;*
- ➔ *Gebruik hierbij het voorstel van LTO Nederland, BLHB, FPG en NAJK als basis voor de herziening van de pachtregelgeving.*

E. Bodem & Water**16. 8ste Actieprogramma Nitraat (8APN)**

Zoals in punt 1 gemaakt, pleit LTO voor een systeemverandering. Door niet meer tot achter de komma te dicteren wat de boer of tuinder wanneer moet doen, maar heldere doelen te geven waar de agrarische ondernemer naartoe moet werken. Voor het mestbeleid en bijvoorbeeld ook de invulling van het 8^e APN betekent dit enerzijds generiek beleid dat inzet op maatregelen als grondgebondenheid, bufferstroken, rotatie met rustgewassen en maatregelen gekoppeld aan kalenderdata. Wat betreft specifiek beleid zal dit zich moeten richten op de implementatie van de Maatwerkplan, met een Stikstofbodemoverschot (als voorloper op de Afrekenbare Stoffenbalans) en Nitraatresidu metingen. Zodat ondernemers de kans hebben om zich op het behalen van waterkwaliteitsdoelen te richten afhankelijk op de lokale omstandigheden. De insteek van de Maatwerkplan is 'de meest effectieve maatregelen op de meest zinnige plek'. Hierbij staat het vakmanschap van de ondernemer centraal en kiest deze maatregelen die het beste bij zijn/haar bedrijf passen.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Van middelenbeleid naar doelenbeleid door middel van het volgen van twee sporen: generiek en specifiek. Voor invulling van dit specifieke spoor is implementatie van de Maatwerkpaak van cruciaal belang.*

Door dierlijke mest te verwerken kan fossielvrij kunstmest worden gemaakt. Voor het toestaan van deze kunstmestvervanger (RENURE) is de Europese Commissie aan zet. De inhoudelijke onderbouwing ligt er. Nu nog de formele goedkeuring. Daarnaast is de beste vorm van kringlooplandbouw nog altijd onbewerkte mest direct uitrijden op eigen grond. Los van de discussie rond kunstmestvervangers zou het in het beleid dus ook mogelijk moeten worden om eigen mest in te zetten. Uiteindelijk is het noodzakelijk dat vraag naar dierlijke mest (vanuit akkerbouwgebieden) en aanbod bij elkaar komen. Hierbij is het belang is dat de hoeveelheid en de samenstelling en kwaliteit aansluiten bij de vraag.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Vergroten van hoogwaardige mestverwerkingscapaciteit en subsidies voor mestverwerkingsinstallaties.*
- ➔ *Inzetten op de doorontwikkeling van dierlijke mest(producten) die aansluiten bij de vraag van de plantaardige sectoren.*
- ➔ *In Europa met kracht blijven pleiten voor erkenning van RENURE en andere kunstmestvervangers.*

De discussie rondom grondgebondenheid speelt al jaren en zou beslecht moeten worden in het Landbouwakkoord. Zo ver is het niet gekomen. LTO deelt dat het gewenst zou zijn dat de melkveehouderij zich op termijn tot een grondgebonden sector ontwikkelt. Die ontwikkeling zou gestimuleerd en gefaciliteerd moeten worden. Invulling via een generieke GVE-norm is hierbij echter niet de oplossing. Het is bij uitstek een middelvoorschrift, terwijl doelbereik voorop zou moeten staan (zie punt 1). Nu is het al het geval dat de melkveehouderij de komende jaren gaat krimpen. LTO roept daarom op om deze ontwikkeling te volgen en enkel indien nodig via beleid dit te stimuleren, indien het essentieel is voor het realiseren van de doelen. Daarbij zal mogelijk beleid op grondgebondenheid altijd onlosmakelijk gekoppeld moeten zijn aan de mogelijkheid om gebruik te maken van de ASB en kunstmestvervangers.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Ontwikkel pas beleid op grondgebondenheid nadat duidelijk is hoe de krimp van de melkveehouderij vorm krijgt. En toets beleid op grondgebondenheid altijd aan doelbereik alvorens het te implementeren.*
- ➔ *Grondgebondenheid kan pas worden geïntroduceerd wanneer de sector ook gebruik kan maken van een Afrekenbare Stoffenbalans en kunstmestvervangers.*

17. Bodemrichtlijn

LTO ziet beter bodembeheer als basis voor een duurzame landbouw. Maatwerk, stimulansen en een vrijwillige benadering zijn nodig om te komen tot nog beter bodembeheer. Met het huidige voorstel van de Europese Commissie voor de Bodemmonitoringsrichtlijn gebeurt het tegenovergestelde: meer generiek beleid met nieuwe verplichtingen en beperkingen op de waardevolle landbouwgronden in Nederland. Nederland zou zuiniger moeten zijn op haar uitzonderlijke ligging in een vruchtbare delta met bodems die zeer geschikt zijn om landbouw op uit te oefenen. Daar wordt nu vaak aan voorbij gegaan.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Gemeenschappelijk beleid om in de hele EU bodembeleid in te regelen is niet realistisch. Het is niet haalbaar om uniforme criteria en zelfs indicatoren af te kondigen. Dit geldt ook voor de generieke maatregelen die worden voorgesteld.*
- ➔ *Het is onmogelijk dat een bodem op alle criteria tegelijkertijd maximaal bijdraagt. Daarom moet de voorgestelde 'one out – all out' systematiek van tafel. Er zal eerst naar bodemgebruik dan wel gewenste ecosysteemdiensten moeten worden gekeken om een bodem te kunnen beoordelen. Volg hiervoor de systematiek van de Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland (BLN) en de Open Bodemindex (OBI) zoals die in Nederland al wordt gebruikt.*

18. Kaderrichtlijn Water 2027

Een gezond watersysteem met schoon water is belangrijk. Dit vergt inzet vanuit alle sectoren. LTO wil in samenwerking met waterschappen en provincies werken aan gerichte maatregelen in lijn met al bestaande initiatieven zoals Deltaplan Agrarisch Waterbeheer. Helaas was er eerder weinig urgentie. Nu die er wel is, moeten we zo snel als redelijkerwijs mogelijk is resultaat halen. Maar we moeten er rekening mee houden dat we de KRW-doelen niet gaan halen voor 2027. Als dat zo is, bestaat de kans dat langs juridische weg ontwikkelingen en vergunningverlening geblokkeerd zullen worden. Wij vrezen dat in dat geval, individuele ondernemers de dupe worden van een gezamenlijk falen; niet alleen in de landbouw, maar in alle sectoren.

Onze oproep aan politieke partijen

- ➔ *Voorkom dat de Kader Richtlijn Water (KRW) in juridische procedures gebruikt gaat worden om nieuwe ontwikkelingen en vergunningen te blokkeren. Ontwikkel op voorhand beleid om te voorkomen dat rond 2027 delen van Nederland 'op slot' gaan. Richt dit beleid op een geleidelijke verbetering van de waterkwaliteit, zonder te halsstarrig vasthouden aan 2027.*
- ➔ *Erken dat sommige verontreinigingsbronnen (zoals aanvoer uit buitenland, nalevering uit eerder verontreinigde bodems en natuurlijke bronnen) niet op korte termijn weggenomen kunnen worden en organiseer een dialoog met de Europese Commissie over uitstel of doelverlaging.*
- ➔ *Geef ruimte aan provincie en waterschap om met gebiedsgericht maatwerk, verbeteringen in het lokale watersysteem te bereiken. Biedt financiële ondersteuning voor bedrijven en laat hen op basis van vakmanschap zelf beslissen over maatregelen die binnen de bedrijfsvoering passen.*

19. Waterbeschikbaarheid en zoetwater

Beschikbaarheid van voldoende en schoon zoetwater is voor de land- en tuinbouw essentieel. Tijdens droge periodes ontstaan nu tekorten in oppervlaktewater en grondwater. Boeren krijgen daardoor te weinig water om hun productie op peil te houden of voedselzekerheid te garanderen. Ook andere sectoren (drinkwater, industrie, natuur en scheepvaart) dreigen te maken te krijgen met onvoldoende water van de juiste kwaliteit.

Onze oproep aan politieke partijen

- ➔ *Richt het watersysteem zo in dat in tijden van neerslag water gebufferd kan worden. Laat de aanvoergebieden werken als sponzen voor het vasthouden en later afgeven van water. Beloon terrein- en landschapbeheerders voor het leveren van zulke blauwe ecosysteemdiensten.*
- ➔ *Ontwikkel een realistisch kader voor het verdelen van waterstromen en watervoorraden in tijden van droogte. Houdt daarbij de voedselzekerheid in het oog.*
- ➔ *Maak internationaal afspraken over het vasthouden van regenwater in tijden van neerslag, zodat ook in droge periode de rivierafvoeren op peil kunnen blijven.*

F. Biodiversiteit, Klimaat, Natuur & Landschap**20. Reductiedoelen Stikstof**

De stikstofproblematiek is nog altijd niet opgelost en met de val van het kabinet is de snelheid eruit. Ondanks de gewijzigde politieke verhoudingen zijn de provincies met hun gebiedsplannen bezig. Onder druk worden op basis van allerlei aannames en onzekerheden plannen met maatregelen voorbereid. De voortgaande onzekerheid geeft geen perspectief aan de blijvende boer. Implementatie van deze plannen zal tijd nodig hebben. 2035 is daarbij al een ambitieus jaartal, nog eerder zal een Haagse werkelijkheid zijn. Het eerste (vanuit Remkes voorgenomen) evaluatiemoment van 2025 zal dit bevestigen.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Hanteer bij de stikstofreducerende maatregelen voor een bedrijf het 'trappetje van Remkes': innoveren, extensiveren of verplaatsen heeft voorrang op stoppen, omdat dit toekomstperspectief geeft aan de blijvende boer.*
- ➔ *Handhaaf het huidige wettelijke jaartal van 2035, voer gelijktijdig de diverse reductiemaatregelen in (innoveren, extensiveren, verplaatsen en stoppen) en biedt een alternatief voor de KDW.*
- ➔ *Daarnaast wil LTO geen gedwongen onteigening en versnelling bij het legaliseren van de PAS-melders.*

21. Uitbreiden Natuur- en Landschapsbeheer door boeren

Boeren en tuinders zoeken steeds meer verbinding op met natuur en natuur-/landschapsbeheer. Het uitbreiden van natuur- en landschapsbeheer door boeren kan op twee manieren. Op de eerste plaats kan op het eigen agrarisch bedrijf meer worden geïnvesteerd in natuur, biodiversiteit en landschapselementen. Op de tweede plaats kunnen boeren als alternatief verdienmodel ervoor kiezen om bestaande natuurgebieden te beheren, rechtstreeks voor de overheid of in opdracht van een huidige terreinbeherende organisatie. In beide gevallen dient er een marktconforme vergoeding voor deze activiteiten te worden betaald. Door deze tweevoudige benadering vindt een sterke stimulering plaats van alternatieve verdienmodellen voor de boer en het realiseren van gestelde beleidsdoelen op het gebied van natuur en biodiversiteit. Naast structurele financiering is een langjarig contract cruciaal om ook duurzaam de bedrijfsvoering aan te passen. LTO bepleit een structurele financiering van € 750 mln. per jaar voor deze diensten met een looptijd van 18 jaar.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Kom tot structurele financiering van agrarisch natuur- en landschapsbeheer ter waarde van € 750 mln. per jaar voor een looptijd van 18 jaar.*

22. Klimaatdoelen - Klimaatbewuste landbouw en duurzame energie

Boeren en tuinders ervaren als eerste de gevolgen van klimaatverandering: bijvoorbeeld door extremere weersomstandigheden variërend van hevige neerslag en wateroverlast tot langdurige droogteperiodes. Daarom is het de agrarische sector veel eraan gelegen om bij te dragen aan klimaatactie. In de afgelopen 12 jaar is er door een samenwerking overheid en sectororganisaties totaal 6,7 Mton aan voornamelijk methaan en lachgas gereduceerd. Dit was mogelijk door heldere doelen te stellen, met transitiepaden en gezamenlijk uitvoer van maatregelen.

Ondertussen zijn de doelstellingen voor de land- en tuinbouw aangepast. Minimaal 55% reductie (5 Mton) in 2030 en mogelijk klimaatneutraliteit in 2050. De vraag is: kan de land- en tuinbouw wel klimaatneutraal worden? Het is zoeken naar een nieuwe samenwerkingsvorm met haalbare en realistische doelen waar draagvlak en voldoende draagkracht voor is.

Onze oproep aan politieke partijen:

- ➔ *Stel een restemissieplafond voor de land en tuinbouw in 2050 vast van 14 Mton. Deze emissies zijn onvermijdelijk omdat natuurlijke processen de basis van deze emissie vormt. Agrarische ondernemers kunnen niet verantwoordelijk worden gehouden voor natuurlijke processen, de natuur heeft dit proces immers zelf gemaakt;*
- ➔ *Investeer tijd en ontwikkelingsruimte om in gezamenlijkheid met brancheorganisaties, ondersteund door sectororganisaties, te komen tot een Agroconvenant "Klimaatbewuste Land- en Tuinbouw" waarbij het restemissieplafond in 2050 het einddoel is. Doel van het agroconvenant is het uitwerken van verwachtingen en transitiepaden en het beschrijven van maatregelen. Om het restemissieplafond van 14 Mton te behalen zijn maatregelen nodig die het fundament van sectoren zal raken. Dergelijke maatregelen hebben lange doorlooptijden en kosten veel inzet van ons allen;*
- ➔ *Maak inzichtelijk via de National Emission Model for Agriculture (NEMA) wat de bijdrage aan emissiereductie vanuit de Land- en Tuinbouw in andere sectoren is. Deze elders vermeden emissie dient te worden gebruikt om het restemissieplafond te salderen tot klimaatneutraliteit. Daarmee belonen we inzet van boeren en tuinders voor de reductie die haalbaar is;*
- ➔ *Investeer in stimulerend beleid voor maatregelen waardoor boeren en tuinders wél emissiereductie kunnen halen, naast het behouden van SDE++ en ISDE subsidie zijn nieuwe meerjarige en robuuste subsidiebronnen nodig om klimaatmaatregelen te financieren. Een grotere taakstelling betekent extra inzet van boeren en tuinders en middelen om hen te faciliteren en stimuleren.*